

Н.В. Шибасєва, канд. екон. наук, доцент

**Харківський національний технічний університет сільського
господарства ім. Петра Василенка**

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ

Постановка проблеми. Економічні зміни на глобальному рівні модифікували середовище, у якому діє держава як суб'єкт регулювання ринкових відносин. Економічна інтеграція та демократизація звузили можливості для довільної поведінки. Періоди фінансових криз продемонстрували, що регіональні й глобальні обсяги виробництва характеризуються посиленням кореляції, і той факт, що паралельна динаміка у періоди відновлення економічного зростання зменшується, не означає, що розроблювачі політики можуть нехтувати необхідністю координувати свої дії під час розробки й реалізації заходів державного регулювання економіки. Ці зміни означають і модифікацію ролі держави – вона не повинна брати на себе обов'язки єдиного провайдера, а, скоріше, виступати в ролі помічника та регулятора, що зазначено у звіті Всесвітнього банку [1]. У таких умовах особливого значення набуває регуляторна політика як складова частина ДРЕ, актуалізується необхідність пошуків теоретичних основ регуляторної політики.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Проблемам держави та її ролі в соціально-економічному розвитку суспільства приділяли увагу такі зарубіжні науковці, як Дж. Б'юкенен, Дж. Бреннан, Д. Мюллер, У. Нісканен, М. Олсон, Г. Таллок, Р. Толлісон та ін.

Питанням теоретичного дослідження та практичної розробки засад регуляторної політики держави присвячено праці вітчизняних учених А. Чухно, В. Базилевича, З.С. Варналія, Л.І. Воротіної, О.В. Долгальнової, Г.В. Козаченко, В.І. Крамаренко, К.М. Ляпіна, С.П. Наливайченко, О.С. Поважного, В.А. Подсолонка, Ф.Ю. Поклонського, С.Ю. Цьохли, О.Х. Юлдашева, І.Ю. Швеця та ін.

Формулювання цілей статті. Аналіз найбільш поширених теорій, що є основою регуляторної політики для з'ясування доцільності та меж їх використання під час розробки та реалізації сучасної системи державного регулювання економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринкова система із часу свого виникнення еволюціонувала, адаптуючись до змін внутрішнього та зовнішнього середовища. Одним з факторів такої еволюції було

використання державного регулювання як доповнення до системи функціонування ринкового механізму. Державне регулювання економіки – складова частина процесу відтворення, об'єктивна необхідність якого пов'язана з потребою розв'язання проблем ринкового саморегулювання та виконання економічних функцій держави.

В останні десятиліття ХХ ст. та на початку ХХІ ст. одним з основних питань реформування системи державного регулювання економіки було створення регуляторної (нормативно-правової) політики. Історія регулювання – це не історія послідовної державної стратегії, а, скоріше, історія реагування на цілі та вимоги, що змінюються в різних країнах, галузях і політичних ситуаціях [2].

Згідно із Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [3], «Державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності – напрямок державної політики, спрямований на вдосконалювання правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади й суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних і неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання й усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку й у спосіб, які встановлені Конституцією й законами України».

Визначення відображає юридичний зміст регуляторної політики, але є також економічний аспект регуляторної політики, який передбачає пошук теоретичної основи її розуміння та реалізації у конкретних умовах.

Однією з тенденцій сучасної економічної науки стало поширення її методів і моделей на проблеми, що належать до сфери інших соціальних наук. Так, для вивчення політичних процесів використовують теорію суспільного вибору. Передумови теорії суспільного вибору сформулювали вчені ХVІІ-ХІХ ст., що цікавилися проблемами голосування: Ж.А.Н. Кондорсе, Т.С. Лаплас, Ч. Доджсон, К. Віксель. Імпульс розвитку теорії суспільного вибору дали дискусії 30-40-х рр. ХХ ст., які виникли через проблеми ринкового соціалізму та економіки добробуту. Водночас у 40-50-х рр. уявлення про раціональний характер поведінки індивідів у політичній сфері стали розповсюджуватися завдяки працям Й. Шумпетера, К. Ерроу, Д. Блека та ін. А представник вірджинської школи в економічній теорії, Джеймс МакДжил Б'юкенен був нагороджений у 1986 р. Нобелівською премією з економіки «за дослідження договірних та конституційних основ теорії прийняття економічних та політичних рішень» [4].

Теорія суспільного вибору для характеристики поведінки людини в політичній сфері використовує гіпотези слідування особистому інтересу, повноти та транзитивності уподобань, раціональної максимізації цільової функції; передбачають, що стосунки між людьми у політичній сфері можуть бути описані у термінах взаємовигідного обміну, під час дослідження ставлять питання про існування та стабільність політичної рівноваги, шляхи її досягнення та оцінки цього стану на підставі Парето-оптимуму.

У своєму дослідженні Дж. Б'юкенен використав ідею К. Вікселя щодо трактування політики як процесу обміну. Дж. Б'юкенен зазначав, що політика – це складна система обміну між індивідуумами, у якій останні намагаються колективно досягнути своїх власних цілей, оскільки не можуть реалізувати їх шляхом звичайного ринкового обміну. Тут немає інших інтересів, крім індивідуальних. На ринку люди міняють яблука на апельсини, а в політиці – погоджуються платити податки в обмін на блага, необхідні всім і кожному – від місцевої пожежної охорони до суду. Політичний ринок розглядаємо за аналогією з товарним, але якщо на товарному ринку відбувається добровільний обмін товарами, то в політиці люди змушені платити податки в обмін на якісь суспільні блага. Споживачем цих благ є суспільство в цілому. Відмінністю між ринковим і політичним обміном є також і те, що його учасники мають різну мету. У політиці є різні погляди та переконання, а люди, які обіймають державні посади, не завжди думають про суспільне благо. Як і звичайний споживач чи підприємець, вони будуть домагатися максимізації власної вигоди. Процес прийняття рішень схожий на різновид ринкової угоди: ви мені – я вам. Ви мені – голоси на виборах, я вам – вигідні закони, ліцензії тощо [5].

Для досягнення згоди у суспільстві Дж. Б'юкенен запропонував нову концепцію організації політичного ринку. Організація має два рівні. Перший – розробка правил та процедур прийняття політичних рішень: правил, що регламентують засоби фінансування бюджету, прийняття державних законів, визначення систем оподаткування. Це можуть бути різноманітні правила: принцип одностайності, кваліфікованої більшості, правило простої більшості тощо. Сукупність запропонованих правил Дж. Б'юкенен назвав конституцією політичної економії.

Другий рівень – практична діяльність держави та її органів на основі прийнятих правил та норм.

За таких умов виникає методологічна дилема: конституцію слід ухвалювати за передконституційними правилами. Дж. Б'юкенен і Г. Талок пропонують правило одностайності для ухвалення початкової конституції. Але високі витрати прийняття рішень в умовах одностайності не

дозволяють широко використовувати цей принцип, тому застосовують інший – принцип простої більшості. На практиці його реалізація привела до появи так званого парадоксу голосування (який сформулював ще Ж. Кондорсе, а узагальнив у своїй теоремі «про неможливість» К. Ерроу) – суперечності, яка виникає внаслідок того, що голосування на основі принципу більшості не забезпечує виявлення справжніх переваг суспільства щодо економічних благ.

Теорія суспільного вибору не пропонує універсальних формул та засобів, вона показує, що спроби урядових органів запобігти недолікам ринку не обов'язково приведуть до позитивних результатів. Причинами цього є адміністративна неефективність державних органів, наявність монопольної влади та відсутність конкуренції. Ще одна причина полягає в тому, що владу, яка необхідна уряду для регулювання економіки, часто використовують як засіб впливу для прийняття вигідних політичних рішень для обмеженої групи виборців. Таке лобювання інтересів окремих груп розповсюджене саме у процесі реалізації регуляторної (нормативно-правової) політики. За умови, якщо законопроект, що вони відстоюють буде ухвалено, вигоди від цього відчують і всередині групи, а витрати розподілять на все суспільство.

На думку В. Базилевича, теорії суспільного вибору вдалося представити на новій інформаційній основі механізм ухвалення державних рішень [4].

Незважаючи на сформульовану теоретиками вірджинської школи низку цікавих пропозицій, є і критичні зауваження щодо даної теорії. Найбільш характерним серед них є висловлювання представника російської економічної думки С. Бартенева, який вважає, що практично реалізувати концепцію Дж. Б'юкенена досить важко, а вибір політичних правил не повинен виходити за межі реальності [6]. Цієї тези не можна не враховувати.

Значний прогрес у вивченні закономірностей функціонування системи економічних та політичних ринків досягнутий в рамках одного з відгалужень теорії суспільного вибору – теорії ендогенного визначення економічної політики, яка визнає, що використання інструментів економічного регулювання залежить від змінних, що впливають на рішення максимізації своїх цільових функцій суб'єктами політичного ринку. Передбачають, що метою уряду, який проводить політику зміни основних характеристик господарського середовища – розподілу прав власності та вектора цін – є максимізація політичної підтримки з боку виборців і впливових груп тиску. Останні, у свою чергу, під час вибору об'єктів підтримки уряду або опозиційних сил – керуються мотивом

максимізації власного економічного добробуту та надають підтримку тим, хто проводить або анонсує найбільш вигідний для них політичний курс. Внаслідок цього заходи державної економічної політики (у тому числі і регуляторної), які в рамках неокласичної економічної теорії розуміють як «зовнішні» стосовно до господарської сфери, трактують як ендегенні, тобто внутрішні, що задаються умовами функціонування всієї економіко-політичної системи країни.

Висновки. В останні десятиліття ХХ ст. та на початку ХХІ ст. одним з основних питань реформування системи ДРЕ було створення регуляторної (нормативно-правової) політики. Є необхідність у теоретичному обґрунтуванні регуляторної політики, адже теорія дозволяє визначити шляхи розв'язання соціально-економічних проблем. Теорія суспільного вибору обґрунтувала процедуру ухвалення державних рішень, одночасно позначивши і межі її застосування. Зміни умов функціонування провідних економік світу сприяли подальшому розвитку економічної теорії, що проявилось у формуванні одного з відгалужень теорії суспільного вибору – теорії ендегенного визначення економічної політики, яка найбільш адекватно пояснює сучасний механізм взаємодії політичної та економічної систем.

Бібліографічний список: 1. Государство в меняющемся мире: Всемирный банк. Отчет о мировом развитии // Вопросы экономики. – 1997. – № 7. – С. 4–34. 2. Малышев Н. Эволюция регуляторной политики в странах членах ОЭСР [Электронный ресурс] / Н. Малышев. – Режим доступа: www.oecd.org/gov/regulatory-policy/42051724. 3. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>. 4. Історія економічних учень: підручник / за ред. В.Д. Базилевича. – 2-ге вид., випр. – К.: Знання, 2005. – 567 с. 5. Бьюкенен Дж. Конституция экономической политики / Дж. Бьюкенен // Вопросы экономики. – 1994. – № 6. – С. 105-108. 6. Нобелевские лауреаты по экономике [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rustem-nureev.ru/wp-content/uploads/2011/01/143.pdf>. 7. Нуреев Р.М. Теория общественного выбора: учеб. пособие для вузов / Р.М. Нуреев. – М.: Издат. дом ГУ ВШЭ, 2005. – 531 с. 8. Чухно А.А. Институционально-інформаційна економіка: підручник / А.А. Чухно, П.М. Леоненко, П.І. Юхименко; за ред. А.А. Чухна. – К.: Знання, 2010. – 687 с. 9. Эрроу К. Коллективный выбор и индивидуальные ценности / К. Эрроу. – М.: ГУ ВШЭ, 2004 – 204 с.

Шibaeva H.B. Теоретические основы регуляторной политики. В статье рассмотрена теория общественного выбора как экономическая основа регуляторной политики, определены пределы и перспективы ее практического использования.

Shibaeva N. Theoretical foundation of regulatory policy. The article describes Public Choice theory as economical basis of regulatory policy. Limits and future possibilities of its practical use are being determined.